

Гніда Тетяна Борисівна,
старший науковий співробітник
лабораторії прикладної психології освіти
Українського науково-методичного
центру практичної психології і соціальної
роботи НАПН України
tatjanagnedaja@gmail.com

**ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА
З ПИТАНЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ З ЧИСЛА СІМЕЙ,
ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ
ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ**

***Аннотація.** В статті розглядається проблема соціалізації одарених дітей з числа семей, які опинилися в складній життєвій ситуації в результаті воєнних дій. Розв'язання проблеми представляється в партнерському взаємодії семей, школи, соціальних служб, громадських організацій.*

***Ключові слова:** соціалізація; складні життєві обставини; детермінанти проблем соціалізації; інститути соціалізації.*

***Annotation.** The article reviews the problem of socialization of gifted children from among families who find themselves in a difficult life situation as a result of military actions. The solution of the problem is represented in the partnership interaction of the family, school, social services, public organizations.*

***Keywords:** socialization; difficult life circumstances; determinants of socialization issues; institutions of socialization.*

Тривалий військовий конфлікт на території України спричинив появу нових соціально вразливих категорій населення. Це зумовило необхідність створення нових підходів у роботі з дітьми, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах (далі СЖО) внаслідок військових дій. До початку конфлікту у таких родинах могли виховуватись здібні, обдаровані й талановиті діти, які не отримавши достатню психологічну допомогу й соціальну підтримку, мають труднощі особистісного характеру та проблему в соціальній сфері.

До проблем соціальної сфери відносимо **соціалізацію**, яка передбачає засвоєння дітьми системи знань, норм і цінностей, які дозволяють їм бути повноправним членом суспільства. Проте діти з родин СЖО мають досвід психотравмуючих подій, що значно ускладнює їх адаптацію до нових умов навчання та подальшу соціалізацію. А у випадку обдарованих дітей з родин СЖО проблема подвоюється.

Велике значення для нашої теми роботи мають наукові дослідження

Дж. Гілфорда, С. Майлза, Я. Пономарьова, Е. Снімщикова, С. Титова, О. Фісенка, О. Шарапановської, які наголошують, що обдаровані люди нерідко стикються із соціально-психологічною дезадаптацією, стресом, депресією, що призводять до саморуйнівної поведінки; Т. Алексеєнко, І. Трубавіної, Т. Кравченко, які розкривають зміст та форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю як провідним інститутом соціалізації особистості;

Аналіз наукових робіт демонструє розробленість теми соціалізації обдарованої дитини та соціалізації дітей із родин СЖО, проте, нажаль, відсутні розробки з питань соціалізації обдарованих дітей з родин СЖО.

І. Нечитайло та Є. Подольська розглядають творчість як позитивну девіацію, що виступає культурно схвалюваним відхиленням і служить розвитку суспільства. Нерідко подібні девіації призводять до труднощів із адаптацією, інтеграцією та соціалізацією обдарованих дітей.

Проблема соціалізації обдарованих дітей зумовлена наступними **детермінантами**:

- *перфекціонізм* – потяг до досконалості часто стає поштовхом для невдоволення собою, що впливає на сприйняття себе, самооцінку, та погіршує стосунки з оточуючими. Нерідко обдаровані є надто критичними до свого оточення;
- *самостійність* – передбачає незалежність у судженнях (як позитивна якість), здатність висловлювати власну точку зору в будь-якій ситуації;
- *соціальна автономність* – бажання не підкорюватись правилам, що ускладнює встановлення тісних взаємин та формування соціально сприйнятливої поведінки;
- *егоцентризм* – обдаровані діти (особливо підлітки) складно усвідомлюють інакші бажання, думки і дії інших людей. Чим більше знань про щось має така дитина, тим більше шансів поводитись егоцентрично вона має. Утруднює процес соціалізації в даному контексті моральний егоцентризм – складність у виявленні моральної першооснови вчинків інших людей. Проте, саме обдарованим дітям простіше прийняти моральну сферу суспільства та усвідомити її особливості, ніж їх одноліткам [4].

Отже, обдарована дитина, маючи свої цінності, часто вимушена протистояти тій чи іншій соціальній групі, яка не бажає її приймати, що й спричиняє проблему соціалізації. Особливо ця проблема загострюється у випадку приналежності обдарованої дитини до числа сімей СЖО.

Відповідно до нормативних документів *складні життєві обставини*, в яких перебуває дитина, - умови, що негативно впливають на життя дитини, стан її здоров'я та розвиток (інвалідність, тяжка хвороба, безпритульність,

перебування у конфлікті із законом, залучення до найгірших форм дитячої праці, залежність від психотропних речовин, інші види залежності, жорстоке поводження, зокрема домашнє насильство, у тому числі у разі, коли кривдником є дитина, ухиляння батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставини стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо), установлені за результатами оцінки потреб дитини [3].

Ступінь вразливості сім'ї з дітьми, факт складних життєвих обставин отримувача соціальних послуг визначаються за результатами оцінки потреб особи, дитини та її сім'ї, що здійснюють соціальні служби. Психосоціальна підтримка дітей і молоді (віком до 35 років), які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснюється з метою задоволення потреб та урахування потенційних можливостей дитини/молодої людини на основі здоров'єзбережувальної діяльності соціального працівника та на підставі Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». У закладі освіти питанням соціалізації дітей з родин СЖО займається соціальний педагог. Проте, через відсутність відповідного фахівця у більшості закладів освіти функція соціалізації виконується неналежно.

Для організації успішного процесу соціалізації обдарованої дитини з числа сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах необхідно виконання наступних **кроків**:

1. налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії фахівців соціальної та освітньої сфер з дитиною та її сім'єю, партнерських стосунків між представниками державних та неурядових організацій;
2. теоретико-методичного обґрунтування оцінки потреб обдарованої дитини та її сім'ї, врахування особливостей впровадження такої роботи в різних соціальних інституціях;
3. упровадження в соціально-виховному середовищі соціально-педагогічного забезпечення соціалізації обдарованих дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах;
4. підготовки фахівців системи освіти та соціальної сфери, узгодженість їх дій з питань соціалізації обдарованих дітей з сімей СЖО;
5. надання відповідної освітньої та соціальної послуги даній категорії дітей.

Розглянемо питання розбудови партнерських стосунків між закладом освіти і батьками обдарованої дитини. **Сім'я та заклад освіти** по-різному впливають на процес соціалізації дитини взагалі, та обдарованої зокрема. Заклад освіти створює можливості для навчання усіх дітей, а сім'я – умови для

реалізації цих можливостей. Між закладом освіти і сім'єю розвиваються різні **взаємини**:

– *соціально позитивні* – батьки повністю розуміють і приймають роботу педагогів та сприяють їй, погоджуються з усіма вимогами і з задоволенням допомагають в організації освітнього процесу;

– *соціально нейтральними*, а деколи і байдужими – коли батьки приймають все, що робиться педагогами, не втручаються у хід навчально-виховного процесу, не заважають школі, але й істотної допомоги педагогам не надають;

– *соціально неприязними, конфліктними* – суперечливі відносини, за яких можливий різний ступінь нерозуміння, протистояння і навіть протидії чи «боротьби» двох сторін: приховані та явні конфлікти, скарги, прояви протесту в діях, об'єктом яких, природно, стає дитина [1].

Співпраця закладу освіти і сім'ї у процесі соціалізації дитини має будуватися на засадах педагогіки партнерства. У Концепції Нової української школи увага акцентується на побудові якісно нових взаємовідносин між педагогами, учнями, їхніми батьками, громадськими організаціями та соціальними службами. Відповідна співпраця, або партнерство, покращить стосунки між всіма учасниками освітнього процесу, створять перспективи для навчання дітей та молоді та їх актуальну і подальшу соціалізацію [5].

Особливістю **соціалізації обдарованої дитини в сім'ї** (первинна соціалізація) є ставлення батьків до факту дитячої обдарованості. Виділяють такі типи ставлення батьків до дитячої обдарованості: негативне (батьки сприймають обдарованість дитини як щось непотрібне, вони не знають, що з цим робити); ігноруюче (батьки ніяк не реагують на прояви обдарованості); гіперсоціальне (батьки вбачають в обдарованості престижність, можливість самоствердитися через видатні здібності власних дітей чи реалізувати свої потенціальні можливості, які не знайшли застосування); позитивне (батьки уважно спостерігають за розвитком дитини, виявляють ранні прояви обдарованості, адекватно сприймають цей факт та розвивають дитину всіма доступними методами) [8]. Саме позитивне ставлення батьків до унікальності їхньої дитини сприятиме її підготовці до участі в реальних процесах життєдіяльності, реалізації можливостей.

У разі відсутності позитивного ставлення батьків до обдарованості дитини, або, у нашому випадку, неспроможності батьків виявити чи розвивати обдарування дитини, забезпечити її успішну соціалізацію через перебування родини у складних життєвих обставинах виконати цю функцію має виконати заклад освіти, соціальні служби та громадські організації.

Соціалізація у закладі освіти (вторинна соціалізація) складається з

побудови нових взаємин з однолітками, спільної діяльності, способу та стилю життя, життєвих мотивацій і потягів, цілеспрямованої передачі обдарованій дитині соціального досвіду реалізації себе у майбутньому. Педагогічною метою шкільної соціалізації дітей з сімей СЖО є становлення особистості як повноправного, самостійного і творчого суб'єкта суспільного життя [1]. Особливо гостро стоїть проблема соціальної адаптації обдарованої дитини. Тому виникає необхідність розвивати в дітях самостійність, ініціативу, підприємливість, почуття власної гідності і відповідальності з опорою на індивідуальні особливості, потреби і можливостей кожної дитини.

Вирішенням проблеми на рівні закладу освіти стане, по-перше, залучення до роботи творчого вчителя з високою соціолого-педагогічною підготовкою, вчителя, який володіє адекватними проблемі формами і методами роботи. Крім того, він повинен бути доброзичливим, мати високий рівень власного інтелектуального розвитку, відповідний рівень культури, яскраво виражене гуманістичне ставлення до обдарованих дітей, неупередженість, йому мають бути притаманні емоційна стабільність, адекватна самооцінка, енергійність, почуття гумору, особистісна зрілість, наявність позитивної «Я-концепції» [1].

По-друге, в роботі з обдарованими учнями з сімей СЖО важливим стає їх залучення до науково-дослідницької, експериментальної, творчої діяльності, соціальних ініціатив, інновацій та соціального підприємництва. Для його реалізації активно застосовується індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу обдарованої дитини, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей, досвіду та обставин сім'ї.

До інститутів соціалізації додатково відносимо формальні організації, офіційні установи: вищі, підприємства, армія, поліція, церква, держава, працівники ЗМІ, лідери партій тощо. Для успішної соціалізації обдарованої дитини їй важливо не лише відвідувати гуртки та секції у закладі освіти, в позашкільних закладах, а й у неформальних об'єднаннях, творчих та професійних спільнотах, товариствах.

Важливим аспектом соціалізації у сучасних реаліях стає соціалізація обдарованих учнів у віртуальному просторі. **Інтернет-соціалізація** – це процес розширення соціального досвіду користувача при входженні у соціокультурне середовище Інтернету, що є частиною процесу соціалізації особистості взагалі [2]. Стилізований механізм соціалізації проявляється в межах субкультури, яка являє собою сукупність норм, цінностей, поведінкових проявів, характерних для конкретно взятої групи людей, що обумовлює відповідний, який значно відрізняється від інших, стиль життя даної групи. Саме тому організації, які

працюють з обдарованою молоддю мають створювати спільноти та групи у соціальних мережах та на інших Інтернет платформах, аби забезпечити можливість молоді для вільного та безпечного спілкування, обміну думками та самореалізації.

Таким чином, проведена робота не вичерпує всіх аспектів питання роботи з обдарованою молоддю та сім'ями СЖО. Додаткового дослідження потребують питання роботи з батьками таких дітей.

Література:

1. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси / Н.М. Лавриченко. – К.: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.

2. Лучинкіна А. І., Мілютіна К. Г., Яншина Т. А. Психологічні особливості соціалізації обдарованих дітей у віртуальному просторі : монографія / А. І. Лучинкіна, К. Г. Мілютіна, Т. А. Яншина. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 252 с.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 800 «Порядок взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю»

4. Психологія обдарованості дітей та підлітків / За ред. Н. С. Лейтеса. – М., 1996.

5. Психосоціальна підтримка дітей і молоді в складних життєвих обставинах у системі професійної підготовки соціальних працівників «університет-громада». Досвід Національного університету «Львівська політехніка» / за заг. ред. Гайдук Н.М.; Клос Л.Є. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016. – 28 с.

6. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. – К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 256 с.

7. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. / автори-упор. В. Г. Панок, З.О. Гаркавенко, О.Г. Карагодіна, А.С.Шапошнікова. – [2-е вид., стереотип.]. – К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 76 с.
http://lib.iitta.gov.ua/706236/1/%D0%A1%D0%BE%D1%86_%D0%BF%D0%B5%D0%B4_%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82_2.pdf

8. Янковчук М.М. Вплив сім'ї як виховної інституції на розвиток обдарованості / М.М. Янковчук // Практична психологія та соціальна робота. –

2009. – № 10. – С. 57–61.